

MARIA ÀNGELS ANGLADA I LA TRADUCCIÓ: DE LES GERMANES DE SAFO A LES DE MENDELSSOHN¹

PILAR GODAYOL
Universitat de Vic

Maria Àngels Anglada and translation: from Safo's to Mendelssohn's sisters

En els anys vuitanta i noranta, Maria Àngels Anglada s'endinsà en l'art de la traducció i traslladà alguns títols, majoritàriament clàssics, amb l'objectiu de recuperar noms poc atesos pels discursos literaris del nostre país. Se centrà en quatre textos: *Les germanes de Safo* (1983), *Epigrames* (1993), *L'esplanada* (1987), i, amb Maria Ohanessian, *Terra porpra i altres poemes*. Anglada també va fer feina de torsimany en els seus tres llibres de viatges *Paisatge amb poetes* (1988), *Paradís amb poetes* (1993) i *Retalls de la vida a Grècia i Roma* (1997).

Paraules clau: Maria Àngels Anglada i la traducció, gènere i traducció a Catalunya, història de la traducció catalana.

In the nineteen eighties and nineties, Maria Àngels Anglada delved into the art of translation and rendered into Catalan a number of works, classics in particular, with the aim of filling in several gaps in Catalan letters. She focused on four texts: Les germanes de Safo (1983), Epigrames (1993), L'esplanada (1987), and, with Maria Ohanessian, Terra porpra i altres poemes. Anglada also acted as cultural interpreter in her three travel books: Paisatge amb poetes (1988), Paradís amb poetes (1993) and Retalls de la vida a Grècia i Roma (1997).

Keywords: Maria Àngels Anglada and translation, gender and translation in Catalonia, history of Catalan translation.

Era una delícia escoltar Fanny per als pocs que la voltaven, i per al públic més nombrós que, en concerts esparsos, tenia l'avinentsa de sentir-la, només en festivals benèfics. No, la filla de Lea i Abraham, tota una senyora, no tenia possibilitat de desfer uns lligams massa estrets; les seves cançons sovint seran atribuïdes a un altre. (...) Fanny va ser, podríem dir, la germana de Shakespeare. La germana de Mendelssohn, que ve a ser gairebé el mateix destí (Anglada, 1991: 66-67).¹

Aquesta comparació entre la suposada germana de Shakespeare, que Virginia Woolf féu servir com a fil argumental del cèlebre assaig *Una cambra pròpia* (traduït al català per Helena Valentí el 1978), i la germana de Mendelssohn, que Maria Àngels Anglada emprà al relat «Fanny H.» de *La daurada parmèlia i altres contes* (1991), posa en evidència la preocupació de l'autora vigatana per l'orfenesa de l'art i les lletres en femení. A Anglada li cau a les mans una partitura d'una

1. Aquest article s'emmarca dins del grup d'investigació consolidat «Estudis de gènere: traducció, literatura, història i comunicació», de la Universitat de Vic (AGAUR, SGR-833) i del subprojecte I+D «Traductorías y traducciones en la Cataluña contemporánea (1939-2000)» (Ref.: FFI2010-19851-C02-02).

artista privilegiada, bella i desconeguda, les composicions de la qual sovint s'han atribuït a algú altre, Fanny-Cecília H. (esposa del pintor Wilhelm Hendl i germana del compositor Fèlix Mendelssohn), i n'escriu una narració recreant-ne el personatge.

Anglada ens retrata Fanny H. per mitjà d'un quadre signat pel marit: «quins ulls tan plens de vida», «amb somriure ardent i feliç, però una mica trist», «cabells recollits amunt, foscos, cenyits d'una diadema de pàmpols i penjolls de raïms», «vestit drapejat, intemporal», «túnica fantasiosa que deixa entreveure l'espatlla rodona, juvenil», «pits com les pomes cristal·lines de la princesa Carmesina» (1991: 64-65). Acabades les tasques del dia, les audicions, les visites, les hores de piano, les amistats i els sopars, ja entrada la nit, en silenci, quan el fill dorm i el marit ha sortit o reposa, Fanny H. escriu cançons, tríos i sonates. Però la seva tasca compositora ha passat desconeguda, només advertida per un cercle d'íntims i de músics: «Sí, retalls del llibre me'n donen raó: “una elevada posició social incompatible per a una professional de la música, atesa la seva condició de dona”» (1991: 65).

Aquesta és la història d'una compositora gairebé anònima obligada a callar, per la fama del marit i del germà, pels discursos dominants de l'època. Hi ha moltes germanes de Mendelssohn per redescobrir. Amb matisos i anècdotes, l'obra literària de Maria Àngels Anglada s'inscriu en la línia de recuperació de la memòria individual i col·lectiva, especialment de veus femenines, sovint poetes. L'obra traductora, també.

Un dels factors de cohesió de l'obra narrativa d'Anglada, que òbviament repercutí en la traductològica, fou la reivindicació de la necessitat de construir una genealogia femenina, atès que la cultura universal és gairebé masculina, només hi consten alguns noms de dones i, segons Maria Mercè Marçal, «sempre d'una en una, sense aparent relació entre unes i altres i sempre en el nom del Pare» (2004: 139). Com Marçal, Anglada no volia renunciar a la pròpia història, no volia acceptar la invisibilitat cultural a què ens ha sotmès el patriarcat al llarg del temps. La poeta que escrivia novel·la no es cansà mai de buscar germanes de les arts —escriptores, músiques o pintores— o germanes poetes. Aquest compromís amb la «subalternitat» (terme encunyat per la crítica americana Gayatri Ch. Spivak) la portà a desenvolupar tasques d'investigació històrica, més ben dit «treball arqueològic», per dir-ho com Montserrat Roig a *Digues que m'estimes encara que sigui mentida* (1991: 68), centrat en la subjectivitat femenina. Com apunta Lluïsa Julià a «Carmina cum fragmentis. Maria Àngels Anglada o el naixement d'una nova èpica» (2007: 97-102), aquesta excavació en el passat d'Anglada s'emmarca en tres línies.

En primer terme, la paleografia. És a dir, la labor d'estudiar i de desxifrar les inscripcions i els escrits antics, com també reinterpretar-ne l'origen i l'època. «Anglada refà la memòria de la dona a través dels fragments escadussers que en resten», assegura Julià (2007: 99). L'autora sovint recorregué a la investigació documental i testimonial per a les seves novel·les. Entre molts d'altres exemples, *Les closes* refà la vida d'una dona del segle XIX, Dolores Canals, a partir de papers i llibres de comptes de les golfes de la casa pairal de Vilasirvent.

A Figueres, el març de 1986. © Arxiu Família Anglada.

En segon lloc, la recuperació i la recreació de personatges històrics. A *L'agent del rei* (1991) Anglada recobrà del segle xv la figura del diplomàtic, poeta i traductor de la *Divina Comèdia*, Andreu Febrer (Vic, 1375/1380 - 1437/1444), com també, ajudada pels versos de dues poetes italianes del segle xvi, Gaspara Stampa (1523-1554) i Veronica Franco (1546-1591), reconstruí la vida de Maria, la seva muller, de qui només es coneix el nom de pila. Per mitjà dels poemes que Febrer enviava a l'estimada, Anglada projectà el personatge imaginari de Chiara, el seu ofici de poeta i música, l'amor per Andrea. Al final del llibre l'autora reproduí el veritable sonet de Gaspara Stampa i el fragment de les «Terze rime» de Veronica Franco que l'inspiraren per idear Chiara.

Amb aquesta recreació històrica, de prosa lírica i sensual, Anglada recuperà un poeta traductor, vigatà com ella, que ocupà càrrecs palatins a les corts de Martí l'Humà, Martí el Jove i Alfons el Magnànim. Feia temps que Anglada vivia encurosida per aquest personatge, mig espia, mig literat, de qui tan sols es conserven quinze poesies líriques, escrites a la dècada de 1390, majoritàriament de tema amorós, amb lleugeres novetats formals derivades de la influència de la lírica francesa del segle xiv, i la traducció de la *Commedia* del Dant, acabada l'any 1429 a Barcelona. La traducció de Febrer és la primera en vers, les dues anteriors (la llatina de Giovanni da Serravalle i la castellana d'Enric de Villena) són en prosa. A mitjan segle xv el marquès de Santillana contribuï a fer-la famosa elogiant-la al seu *Prohemio*. Es tracta d'una traducció íntegra, en tercets encadenats com l'original, regida pel literalisme i la veneració amb què alguns traductors medievals s'aproximaven als textos llatins clàssics.

Amb *L'agent del rei*, dedicat explícitament als vigatans, Anglada va retre homenatge a Febrer i a la seva traducció del Dant. En el colofó del llibre l'autora explica que el 14 de novembre de 1990, en una de les seves visites a Vic, s'arribà al carrer de Sant Hipòlit i confirmà amb un rètol que es restaurava la casa d'Andreu Febrer i que hi construïen apartaments. Malgrat tot, se sentí una mica alleujada, perquè li van assegurar que la persona responsable de l'obra era «respectuosa amb l'arquitectura antiga i les velles pedres» (1991: 141).

En tercer lloc, la traducció. Tot i que, des de 1969 fins a 1983, Maria Àngels Anglada col·laborà regularment com a crítica literària a la revista *Canigó* donant a conèixer llibres, encoratjant que es publicuessin autores i autors, clàssics i moderns, imprescindibles per al cànon literari català, i fent petites incursions en la traducció d'alguns poemes d'autors que estimava (com Salvatore Quasimodo), no fou fins el 1983, amb l'edició bilingüe de *Les germanes de Safo. Antologia de poetes hel·lenístiques*, que s'estrenà plenament en l'art de la traducció.

Coincidint amb una etapa de relativa normalització lingüística i literària, i quan la nòmina d'autors traduïts al català començava a fer goig, en els anys vuitanta i noranta del segle xx Anglada, com altres escriptores traductores catalanes (Montserrat Abelló, Helena Valentí, Marta Pessarrodona, Maria Antònia Oliver o Maria-Mercè Marçal), advocà per traduir nous textos i signatures, majoritàriament clàssiques, algunes de les quals són femenines. En la majoria de casos escollí a consciència els autors i les autores, i les obres que en traduï, amb l'objectiu de recuperar noms poc atesos pels discursos literaris del nostre país. Les introduccions, els pròlegs i les notes de la traductora de les versions d'Anglada són variats

en extensió i contingut: des de modestos mots de fascinació per l'autoria fins a poblades declaracions de voluntat de celebració i difusió en clau femenina.

Dilatada, precisa, especialment informativa, la introducció de l'antologia de poetes hel·lenístiques *Les germanes de Safo* (1983) és un clar exemple de divulgació geneològica, perquè, com apunta Anglada parafrasejant Virginia Woolf referint-se a les grans figures d'escriptores més actuals, «cadascuna és una hereva, però alhora una innovadora» (1983: x). «Hereves» i «innovadores». Per a crear amb esperit de canvi, ens cal conèixer les nostres arrels poètiques, ens cal fer d'excavadores històriques. Anglada recupera per a les lectores i els lectors del segle xx la primera generació de poetes líriques de la nostra tradició: Safo, Erinna, Filenis, Corinna, Cleobulina, Telesil·la, Praxil·la o Mirtis «havien après el seu art a consciència —res d'improvisacions ni de guspireig sentimental— i eren honorades pels seus conciutadans» (1983: x).

Dues parts formen l'antologia: la primera, els epigrames de les poetes, ordenats alfabèticament per autores (Anite de Tegea, Erinna de Telos, Mero de Bizanci o Nossis de Locres); i, la segona, una bona mostra dels epigrames i poemes, ordenats per temes (la infantesa, el casament, les cortesanes, la feina, l'amor, la vellesa, la mort i la fi d'un món), que dediquen a les seves poetes els compatriotes grecs, poetes i estudiosos, com Agatias, Andrònic, Antípater, Àrquias d'Antioquia, Asclepiades de Samos, Cal·límac, Crinàgoras, Diodor, Dioscòrides, Díotim, Escríó, Hèdil, Hegesip, Filodem de Gàdara, Julià, Leònidas de Tarent, Marcus Argentàrius, Meleagre de Gàdara, Nicarc, Pal·ladas, Pancrates, Paulus Silentiarius, Perses, Pinytos, Ruffí, Túl·lius Laurea i Teòcrit de Siracusa. Anglada denuncia que «els autors antics en parlen amb molt més respecte i generositat —o simplement amb més justícia» (1983: x) que els més propers, que n'han menystingut els manuscrits i les han conduïdes a l'oblit:

«Afirmacions com les que hem hagut de sentir fins fa quatre dies, i sovint de llavis no pas insensibles —penso, a tall d'exemple, en Pavese— sobre una suposada manca de disposició de les dones per a la poesia, eren impensables a l'Argos on cantà Telesil·la, a la Sició de Praxil·la, a la Beòcia on rivalitzaven Mirtis, Corinna i Píndar» (1983: x).

Quant a les estratègies traductores emprades a *Les germanes de Safo*, Anglada es mostra discreta i senzilla, sense excessives pretensions creatives:

«Conec les limitacions de tota traducció però especialment les meves, i per això no he cercat de reproduir en català el díptic elegíac en un gènere tan condensat com és l'epigrama; ara, he donat un ritme als versos, per provar de reflectir una boirosa imatge, sé prou bé que llunyana i entelada, de la graciosa música original» (1983: xxxix-xl).

Anglada admet que per traduir aquests textos grecs s'ha guiat pel criteri de la literalitat «en tot allò que m'ha semblat possible, respectant sempre el nombre de versos, i he mirat de conservar sovint l'ordre dels mots i la composició dels adjectius fins on he pogut» (1983: xxxix).

En una nota prèvia a la novel·la *Sandàlies d'escuma*, Anglada precisa: «Vaig començar aquesta novel·la l'any 1980, amb un parell de frases; tot seguit la vaig interrompre aparentment per dedicar-me al llibre *Les germanes de Safo* i encara *Viola d'amore*» (1985: 11). La protagonista de *Sandàlies d'escuma*, Glauca de Quios, una suposada poeta culta i refinada de l'Hèl·lade, és feta de fragments, instantànies, retalls i històries de moltes poetes hel·lèniques, de moltes germanes de Safo. Glauca les representa totes. Com esposa Lluïsa Julià, «es tracta d'una veritable creació d'una poeta-música, d'una germana literària de la pròpia escriptora» (2007: 102). Òbviament, documentar-se i recopilar informació per antologar i traduir *Les germanes de Safo* contribuï posteriorment a enriquir el personatge de Glauca, que reuneix les dues grans passions d'Anglada, la poesia i la música, i que és el símbol de l'antiga tradició lírica femenina, tan emblemàtica i necessària de conèixer per a reconstruir el cànon des de posicions més subalternes.

A l'entrevista amb Francesc Foguet, «Maria Àngels Anglada: la passió per la memòria» (1999: 78), revelava un secret sobre *Sandàlies d'escuma* relacionat amb el joc d'intertextualitats que és per a ella l'escriptura. Fent-se eco de les teories derridianes de la traducció (les quals no supediten la traducció a l'original, sinó que l'equiparen, en tant que textos que es retroalimenten i s'enriqueixen mútuament), Anglada feia conèixer la convivència amistosa de la creació i la recreació en la seva obra:

«A *Sandàlies d'escuma* hi ha molts fragments de Virgili, també sense cometes: els incorpore a la meua obra. Com jo estimo tant els clàssics, suposo que no s'empipen. També hi ha textos d'epigrames hel·lenístics; alguns són autèntics i altres, inventats. Però la gent les entén, les meves novel·les. He seguit el consell que em va donar en Josep Pla de no escriure per a quatre iniciats.»

Entre les versions de *Les germanes de Safo*, del 1983, i dels *Epigrames* de Meleagre de Gàdara, del 1993, Maria Àngels Anglada féu un parèntesi en la seva èria per difondre autors i autores clàssiques i traduï, del castellà, *L'esplanada* (1987) d'Abdó Terradas. Poeta, periodista, dramaturg i novel·lista, Terradas nasqué a Figueres el 1812 i en fou alcalde entre el 1854 i el 1855; destituït pel capità general, fou desterrat a Andalusia. Fill d'una família benestant dedicada al comerç, estudià a Perpinyà i fou un dels capdavanters del moviment democràtic republicà. Posà la seva obra al servei de la propaganda política. Editada el 1987 per l'editorial Curial amb la comèdia satírica antimonàrquica *El rei Micomicó* (1838), *L'esplanada* (1835), la seva única novel·la escrita en castellà, recrea la Barcelona dels temps de la repressió del compte d'Espanya, per mitjà de la família d'un dels liberals afusellats. La traducció angladiana de *L'esplanada* d'Abdó Terradas no deixa de ser una altra fita en l'obstinació de l'autora de recuperar personatges històrics.

Gairebé deu anys després de veure la llum *Les germanes de Safo*, on havia inclòs alguns epigrames de Meleagre de Gàdara, l'hivern de 1990, en un moment que no tenia cap llibre entre mans, Maria Àngels Anglada es decidí a versionar les composicions d'aquest poeta hel·lenístic del segle I, d'obra sensual i directa a qui

va anomenar «el primer trenador de garlandes», perquè sembla que va ser el fundador del gènere de l'antologia, que antigament volia dir «recull o ram de flors». Dos anys després, el 1993, sortia al carrer la traducció completa dels epigrames de Meleagre de Gàdara, amb una introducció divulgativa a la seva obra i amb comentaris sobre la dificultat de traduir algunes paraules gregues, especialment *komos*, que resolgué (com Derrida suggerí amb *pharmakon*) deixar-la oberta, permetre la polisèmia.

Per tal de determinar la temàtica dels epigrames, Anglada en fa un recompte per temes i emfatitza que 53 són dedicats a l'amor a les noies i 42 al dels nois, sempre amb subtemàtiques diverses, com la gelosia i la infidelitat (real o suposada), les noies esquivés, l'insomni per amor, etc. Quant a la resta, el poeta ens brinda dues endevinalles, tres epitafis, vuit poemes elegíacs i sis de temes diversos. «Amb aquest recompte resta tan clar, si pot ser, com la transparent llengua del siri, que l'amor, el desig, la passió, és l'impuls i el pretext alhora de la seva lírica», puntualitza Anglada (1993: 13). Tota l'obra poètica gira entorn de la relació del poeta amb l'amor i l'eroticisme. Sovintegen les comparacions amb la naturalesa, el cos humà, les activitats dels homes i les dones i els seus objectes. Malgrat que en algun moment, com sosté Anglada parafrasejant Marguerite Yourcenar, Meleagre de Gàdara «cau en alguna fadessa enutjosa als nostres ulls, ens admira sempre per la possessió de riquíssims recursos d'estil i de llengua; i ens colpeix sovint per la concisa força expressiva d'un díptic ple de suggeriments» (1993: 14).

Anglada conclou la introducció fent referència als lúcids epitafis que Meleagre de Gàdara escriví a la vellesa, «on saluda com a iguals fenicis, siris i grecs, cadascú en la seva llengua», versos lacònics que assegura, en paraules de Yourcenar, «haurien de ser inscrits avui a tots els murs de l'Orient Mitjà» (1993: 17). Aquest gran poeta, que ell mateix s'anomenava «el Siri», glossa: «Poble una sola pàtria, foraster, / el món, tots els mortals que engendrà el Caos» (1993: 17).

Com a hereva directa del «Siri» i sempre amb la pruija generosa d'acostar pobles, el 2000 Maria Àngels Anglada traduï, amb Maria Ohannesian, *Terra porpra i altres poemes*, una petita mostra poètica de Daniel Varujan, intel·lectual armeni nascut a Perknik el 20 d'abril de 1884 i assassinat a punyalades per les autoritats turques el 26 d'agost del 1915, quan era traslladat de la presó cap al desert de Tchangri. Coneixedor de l'antiguitat clàssica, meticulós descriptor de la quotidianitat, litúrgic i ritual, la poesia de Varujan s'endinsa en el passat pagà, exemple de llibertat i bellesa, per tal de contraposar-lo amb el present sagnant que viu el seu poble.

A la introducció, Maria Ohannesian assevera que Varujan és «bàsicament un poeta realista», influït per dos ambients, Venècia, amb Ticià, i Flandes, amb Van Dyck. «Els colors del primer i el realisme bàrbar del segon han format el meu pinzell», comenta el poeta en una carta (2000: 17). Ohannesian afegeix: «Considerat el més gran explorador dels recursos de la llengua armènia, el seu amplíssim vocabulari abasta tots els registres, i la seva lírica utilitza una gran varietat de formes: l'elegia, l'èpica, l'oda, el sonet i el vers lliure, après dels simbolistes, principalment d'Émile Verhaeren» (Varujan, 2000: 17). D'altra banda, en la nota de les traductores, Anglada i Ohannesian revelen que, malgrat no conservar la rima, han intentat «respectar l'estructura de les estrofes», «mantenir amb equivalents

el ritme i la sonoritat en els casos en què el poeta juga amb repeticions de sons i paraules» i «preservar el to dels poemes que volen reproduir l'estil èpic arcaic» (2000: 21). En definitiva, admeten haver «procurat guardar tota la fidelitat possible al text original» (2000: 21). *Terra porpra i altres poemes* constitueix l'última traducció de Maria Àngels Anglada, una joia d'un poeta amb qui comparteix nombroses afinitats: té damunt la taula un xic de terra del seu país que «xopant-se de totes les ferides, s'ha amarat alhora de vida i de sol».

A part de les quatre traduccions esmentades, Maria Àngels Anglada féu feina de torsimany en els seus tres llibres de viatges *Paisatge amb poetes* (1988), *Paradís amb poetes* (1993) i *Retalls de la vida a Grècia i Roma* (1997), en els quals se serveix de la poesia per a (re)construir, en forma d'assaig, les geografies grega i italiana.

Després de traduir *Lesplanada*, el 1987 Anglada es posà a treballar en *Paisatge amb poetes*. Il·lustrada per Amèlia Arumí i Blancafort, es tracta d'una evocació d'Itàlia plantejada com un viatge poètic per algunes de les seves ciutats, com Florència, Sicília, Torí, Parma, Venècia, Milà, Roma, la Riviera lligur i Ferrara. Fascinada per aquestes urbs, l'autora combina els comentaris i les valoracions amb les traduccions de poemes d'Angelo Barile, Giorgio Bassani, Attilio Bertolucci, Carlo Betocchi, Vincenzo Cardarelli, Giorgio Caproni, Franco Fortini, Alfonso Gatto, Margherita Guidacci, Mario Luzi, Eugenio Montale, Aldo Palazzeschi, Pier Paolo Pasolini, Cesare Pavese, Salvatore Quasimodo, Sergio Solmi, Maria Luisa Spaziani, Diego Valeri i Giorgio Vigolo, entre d'altres. Alguns d'aquests recorreguts i versions ja havien aparegut en publicacions periòdiques com *Canigó* i *Hora Nova*. En la nota final del llibre que acompanya el quadre cronològic dels poetes esmentats, Anglada explica que la seva tria segueix en gran part «la feta per Amedeo Quondam i Guido Rispoli a *Antologia contemporanea*, per a l'editorial Le Monnier, de Florència (1970)» (1988: 173).

A *Paisatge amb poetes* la prosa angladiana i la poesia italiana catalanitzada es mesclen en una combinació lírica irrepètible. A més, l'estudi dels versos italians porta a Anglada a buscar coincidències i divergències, sobretot en la temàtica i les imatges, amb poetes de casa nostra com Clementina Arderiu, Salvador Espriu, Gabriel Ferrater, Ausiàs Marc, Carles Riba o Joan Teixidor. Dedicada, per exemple, un capítol a les «radicalment diverses aproximacions a Grècia» de Quasimodo i Riba, i un altre a «la relació de les poètiques» de Quasimodo i Espriu. Una altra ombra ben viva a *Paisatge amb poetes* és Josep Pla. Anglada li dedica el capítol «Josep Pla, Pavese i el 'mal d'ofici'», en què compara els arguments dels dos escriptors sobre l'ofici d'escriure. Tot plegat, un exercici de literatura comparada finíssim, que l'any 1989 li va valer una menció honorífica en els premis de literatura catalana atorgats per la Institució de les Lletres Catalanes.

Cinc anys més tard, el febrer de 1993, un mes després de publicar els *Epigrammes* de Meleagre de Gàdara, sortí a llum *Paradís amb poetes*, assaig literari novament il·lustrat per Amèlia Arumí i Blancafort que, com el passeig dedicat als lírics italians de *Paisatge amb poetes*, fa un recorregut per alguns indrets grecs, com Creta, Micenes, Delfos, Mitilene, Atenes, Delos i Esparta, de la mà de poetes antics i moderns. Al final del llibre, Anglada recull cronològicament els poetes esmentats. D'una banda, trobem els antics: Homer, Safo, Alceu, Èsquil,

Sòfocles, Eurípides i Longus. De l'altra, els moderns: Andreas Kalvos, Konstantinos P. Kavafis, Àngelos Sikelianós, Nikos Kazantzakis, Pandelis Prevelakis, Iorgos Seferis, Iannis Ritsos i Odisseas Elitis. Dels tres darrers, Eusebi Ayensa en fa un breu retrat biobibliogràfic a la primera part de l'últim capítol, «Poetes que ens han acompanyat».

Anglada reconeix a l'entrevista amb Foguet que, abans d'escriure *Paradís amb poetes*, estava una mica confosa en la tria dels noms: «A en Sam Abrahams li vaig comentar que volia barrejar els poetes antics amb els d'ara i em va dir: "és clar que sí. La poesia no té època. Tan contemporani és Homer com Elitis"» (1999: 77). Afegeix: «El meu sentit de l'evocació potser està influït per aquest continuum que em fa veure les coses amb una perspectiva» (1999: 77-78).

«Aquest continuum» del qual parla Anglada, en què es mesclen sense jerarquies passat i present, original i traducció, poetes d'aquí i de fora, història i ficció, és, sens dubte, una de les característiques remarcables de la seva obra narrativa, assagística, poètica i traductora. Diguem-li «continuum», diguem-li «intertextualitat», Anglada treballa des d'una perspectiva en què cap escrit és més important que un altre, sinó que plegats formen part d'un tot, d'un espai d'entremig, que creix constantment, que inscriu altri de moltes maneres, sense complexos, amb naturalitat. Anglada explora la producció i la (re)producció dels textos i els entrellaça en una relació oberta interminable, un «continuum» que s'altera, es transforma, es modifica, es retroalimenta, però mai no fineix.

Paradís amb poetes forma part d'aquest «continuum» textual angladià que mescla passat i present i poetes catalans i grecs. Després dels viatges a Grècia de 1973, 1991 i 1992, compendia impressions del país i la societat i dibuixa rutes per Grècia, recolzant-se en poemes dels seus grans poetes; traduccions que ella mateixa elabora o d'altres que reproduïx de Manuel Balasch, Jaume Berenguer i Amerós, Francesc J. Cuartero, Carles Riba i Alexis E. Solà. A més, sovint hi introdueix paral·lelismes amb poetes catalans. Concretament, hi destaquen les veus d'Espriu, Riba i Verdager.

En definitiva, *Paradís amb poetes* és un homenatge simbiòtic tant a Apol·lo, Helena, Aquil·les, Agamèmnon, les muses o Cassandra i els seus rapsodes, com al poble grec que, com Anglada manifesta orgullosa, «canta sempre i exhaureix l'una darrera l'altra les edicions dels seus poetes, com ara la "Romiossini" o "Grecitat" de Ritsos, que ja ha arribat a la que fa trenta-sis» (1993: 40).

Tres anys després, el 1996, atesa la necessitat d'acostar el públic lector català, sobretot els adolescents, a la mitologia grega, Anglada s'embarcà a publicar *Relats de mitologia. Els déus i Relats de mitologia. Els herois*, dos viatges amens al món clàssic dels mites grecs. El primer s'endinsa en les aventures i les desventures dels déus olímpics. El segon, en les dels seus herois sobrehumans, com Herecles, Orfeu, Perseu, Atlanta i Hipòlita, Ulisses, Èdip i Antígona, Clitemnesta i Orestes, Enees i Dido, entre d'altres.

Per acabar aquesta trilogia destinada a la divulgació de l'antiguitat clàssica, Anglada antologà un recull de textos clàssics sobre la seva vida quotidiana, *Retalls de la vida a Grècia i a Roma* (1997). A la presentació sosté que el propòsit del llibre és «deixar parlar els grecs i els romans a través dels seus textos: poe-

mes, cartes, escenes de teatre, escrits didàctics, discursos davant d'un tribunal», amb l'objectiu que el lector se senti atret «per la multicairada i brogidora vida de cada dia» (1997: 7): la feina, els lleures, l'amor, les malalties, els plets, l'estiueig, la vida a pagès o a la ciutat, els plaers senzills, la gastronomia, la jardineria o la cura dels animals domèstics. Amb aquesta finalitat tria cinc autors llatins i cinc de grecs: d'una banda, Plaute, Horaci, Ovidi, Plini el Jove i Pal·ladi i, de l'altra, Homer, Lísies, Xenofont, Herodes i l'*Antologia Palatina*. Cada autor és precedit d'una presentació «personalitzada» i «adequada al tarannà i al context de l'escriptor» (1997: 7). Per exemple, per a introduir Ovidi, representa que un admirador romà li escriu una carta de solidaritat en saber que ha estat desterrat de Roma per August. Per a Plaute, reproduceix un diàleg entre dos esclaus romans que van al teatre a veure i escoltar una comèdia seva, *Asinaria*. Per a Lísies, escriu un discurs fúnebre en memòria seva imitant-ne l'estil, en què recorda breument els fets més importants de la seva vida. Per a Homer, explica la seva pròpia experiència amb el poeta: primer, hi tingué una relació d'admiració; més endavant, després de llegir la traducció de les aventures d'Ulisses de Riba, es convertí en un amic.

Quan es refereix a les traduccions, Anglada detalla que Jordi Cornudella és l'autor de les versions d'Horaci i ella mateixa de les d'Ovidi, Pal·ladi i els poemes hel·lenístics. Per a tots els altres textos, explica que ha recorregut a «aquesta mina rica i poc explotada, tant al nostre abast: la Fundació Bernat Metge» (1997: 8). De les versions extretes de la Bernat Metge, Anglada en cita els traductors i les seves reescriptures: Carles Miralles, traductor dels *Miracles* d'Herodes; Marçal Olivari, de les *Lletres* de Plini el Jove i les *Comèdies* de Plaute; Joan Petit, dels *Discursos* de Lísies; Isidre Ribas Bassa, de les *Sàtires i epístoles* d'Horaci; i Carles Riba, de *L'Odissea* d'Homer i dels *Records de Sòcrates* de Xenofont.

Retalls de la vida a Grècia i a Roma tanca la trilogia híbrida, entre assaig literari, llibre de viatges i traducció, que Anglada inicià amb *Paisatge amb poetes* i prosseguí amb *Paradís amb poetes*. Aquests tres llibres, conjuntament amb *Les germanes de Safo*, *L'esplanada*, *Epigrames* i *Terra porpra i altres poemes*, són poblats de personatges, que sense l'escriptora de Vic haurien restat més oblidats a mesura que passaven els segles. Gràcies al múltiple desplegament arqueològic i a la sàvia aplicació traductora de Maria Àngels Anglada, les germanes de Safo, Shakespeare i Mendelssohn i tantes altres poden parlar, al marge (o no) del cànon oficial.

Bibliografia

- ANGLADA, Maria Àngels. *Paisatge amb poetes*. Barcelona: Destino, 1988.
- . *L'agent del rei*. Barcelona: Columna, 1991.
- . *La daurada parmèlia i altres contes*. Barcelona: Columna, 1991.
- . *Paradís amb poetes*. Barcelona: Destino, 1993.
- . *Relats de mitologia. Els déus*. Barcelona: Destino, 1996.
- . *Relats de mitologia. Els herois*. Barcelona: Destino, 1996.
- . *Retalls de la vida a Grècia i a Roma*. Barcelona: Empúries, 1997.
- . *Obres completes de Maria Àngels Anglada. Narrativa*. Vol. I Introducció de Carles Miralles. Edició i notes explicatives i complementàries d'Eusebi Ayensa. Barcelona: Edicions 62, 2001.
- FOGUET I BOREU, Francesc. «Maria Àngels Anglada. La passió per la memòria». *Pou de Lletres*, 13-14 (1999), p. 77-83.
- . *M. Àngels Anglada. Passió per la memòria*. Barcelona: Pòrtic, 2003.
- JULIÀ, Lluïsa. «Carmina cum fragmentis. Maria Àngels Anglada o el naixement d'una nova èpica». A: *Tradició i orfenesa*. Palma: Lleonard Muntanes, 2007, p. 95-104.
- . «Dones i escriptures: construcció del discurs i legitimació en la literatura catalana actual». *Literatures*, 6 (2008), p. 9-27.
- MARÇAL, Maria-Mercè. *Sota el signe del drac. Proses 1985-1997*. Edició de Mercè Ibarz. Barcelona: Proa, 2004.
- ROIG, Montserrat. *Digues que m'estimes encara que sigui mentida*. Barcelona: Edicions 62, 1991.
- Traduccions**
- ANGLADA, Maria Àngels. *Les germanes de Safo*. Barcelona: Edhasa, 1983.
- TERRADAS, Abdó. *L'esplanada / El rei Micomicó*. Barcelona: Curial, 1987.
- MELEAGRE DE GÀDARA. *Epigrames*. Barcelona: Columna, 1993.
- VARUJAN, Daniel. *Terra porpra i altres poemes*. Barcelona: Columna, 2000. [Amb Maria Ohannesian.]